

Evaluacija procesa i učinka intervencije

Šimanović, Marina

Postgraduate specialist thesis / Završni specijalistički

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:937931>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij

Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji

Marina Šimanović

EVALUACIJA PROCESA I UČINKA INTERVENCIJE:

Uključivanje djece s teškoćama u razvoju

u redovne vrtiće u Hrvatskoj

SPECIJALISTIČKI RAD

Zagreb, svibanj 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij

Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji

Marina Šimanović

EVALUACIJA PROCESA I UČINKA INTERVENCIJE:

Uključivanje djece s teškoćama u razvoju

u redovne vrtiće u Hrvatskoj

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Sanja Šimleša

Zagreb, svibanj 2024.

Odluke...

(tko ih je donio, datum donošenja, datum obrane)

ZAHVALE

Zahvaljujem svim sudionicima ovog istraživanja, a posebno voditeljicama radionica iz dječjih vrtića Vrbik iz Zagreba te Grigor Vitez iz Splita.

Srdačno zahvaljujem svojim mentoricama: izv. prof. dr. sc. Valentini Kranželić koja me pratila gotovo do cilja, kao i izv. prof. dr. sc. Sanji Šimleši koja me je nježno, ali odlučno ohrabivala da taj cilj napokon i prijedem.

Posebno zahvaljujem Hrvatskoj udruzi za ranu intervenciju u djetinjstvu (HURID), prof. emeriti dr. sc. Marti Ljubešić i izv. prof. dr. sc. Jasmini Ivšac Pavliši što su godinama vjerovali u mene i pružili mi brojne prilike za usavršavanje, od kojih je jedna i ovaj specijalistički studij.

Od srca zahvaljujem i svojoj obitelji na posebnoj podršci, naročito svojim najvjernijim navijačima – sinu Davidu, suprugu Karlu, bratu, mami i tati.

EVALUACIJA PROCESA I UČINKA INTERVENCIJE: Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj

SAŽETAK

U posljednjih dvadesetak godina su se dogodile bitne promjene u području uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj. Iako djeca s teškoćama u razvoju, sukladno zakonskim propisima Republike Hrvatske, imaju pravo na prednost pri upisu u dječje vrtiće, u praksi se uočavaju određeni nedostaci i problemi koji mogu narušiti kvalitetu inkluzije ako izostane pravovremena intervencija, poput nedovoljne dodatne podrške odgojiteljima u provedbi inkluzivnog odgoja i obrazovanja.

Cilj ovog specijalističkog rada je bio provjeriti proces i učinak provedenih edukacijskih modula za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike razvijenih u sklopu IPA-projekta „Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj“, koji je sufinancirao Europski socijalni fond. U istraživanju je sudjelovao prigodni uzorak voditeljica radionica (N=5) iz Zagreba i Splita te inkluzijskih pomoćnika i odgojitelja iz partnerskih i suradnih dječjih vrtića iz Zagreba, Splita, Zadra i Karlovca (N=122). Voditeljice radionica su individualno ispunjavale prigodno konstruiran upitnik zadovoljstva o provedbi i rezultatima projekta (evaluacija procesa), a svi sudionici radionica su anonimno ispunjavali prigodno konstruirani upitnik za odgojitelje ili upitnik za inkluzijske pomoćnike. Upitnici su primijenjeni grupno, u dvije vremenske točke – na početku i na kraju provedbe projekta. Razina ukupnog zadovoljstva voditeljica radionica bila je viša po završetku provedbe projekta, u odnosu na početak projekta, a problemi tijekom provedbe koje su istaknule su vezani uz nedostatak iskustva u osmišljavanju i provođenju radionica. Također, nakon provedenih edukacijskih modula, razina znanja odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika za djecu s teškoćama u razvoju je bila značajno viša, a stavovi o uključivanju djece s teškoćama u razvoju (TUR) u redovne vrtiće značajno pozitivniji.

Kako bi se rezultati mogli generalizirati, nužne su daljnje provjere s heterogenijim uzorkom sudionika, kao i odgođenom primjenom upitnika.

Ključne riječi: evaluacija, proces i učinak intervencije, uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće

EVALUATION OF THE PROCESS AND THE IMPACT OF INTERVENTION:

Inclusion of preschool children with developmental disabilities in mainstream kindergartens in Croatia

SUMMARY

During the last twenty years significant changes have taken place in the field of inclusion of children with developmental disabilities in mainstream kindergartens in Croatia. According to the legal regulations of the Republic of Croatia, children with developmental disabilities have the right of priority when enrolling in kindergartens. Nevertheless, in practice, certain shortcomings and challenges can be observed - that can impair the quality of inclusion if there is no timely intervention – such as insufficient additional support for preschool teachers in the implementation of inclusive preschool education.

The aim of this study was to verify the process and the impact of implemented educational modules for preschool teachers and inclusion/educational assistants. The modules were developed as part of the IPA project “Supporting inclusion of preschool children with developmental disabilities in mainstream kindergartens in Croatia“, which was co-financed by the European Social Fund. The study was conducted on a convenience sample of workshop facilitators (N=5) from Zagreb and Split, alongside inclusion assistants and preschool teachers from partner and collaborative kindergartens from Zagreb, Split, Zadar and Karlovac (N=122). The workshop facilitators individually filled out a suitable constructed satisfaction questionnaire on the implementation and results of the project (process evaluation), and all participants have filled out an appropriate anonymous questionnaire – either for preschool teachers or for inclusion assistant. The group questionnaires were conducted at two time points – before and after the project implementation. The level of overall satisfaction of the workshop facilitators was higher at the end of the project implementation, compared to the start of the project, whereas the highlighted challenges were related to the lack of experience in designing and conducting workshops. Furthermore, after the educational modules were delivered, the level of knowledge of teachers and assistants was significantly higher, and the attitudes about the inclusion of children with developmental disabilities in mainstream kindergartens were significantly more positive.

In order for the results to be generalizable, further checks with a more heterogeneous sample of participants, as well as delayed application of the questionnaire, are necessary.

Keywords: evaluation, process and impact of intervention, inclusion of preschool children with developmental disabilities in mainstream kindergartens

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
1.1.	Podrška uključivanju djece s razvojnim teškoćama u redovne dječje vrtiće	1
1.2.	IPA-projekt Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj	6
1.3.	Evaluacija projektnih aktivnosti	8
2.	CILJ I PROBLEM ISTRAŽIVANJA	13
3.	METODA	14
3.1.	Sudionici	14
3.2.	Mjerni instrumenti i obrade podataka	15
3.3.	Postupak	16
4.	REZULTATI	17
4.1.	Rezultati evaluacije procesa	17
4.2.	Rezultati evaluacije učinka	18
5.	RASPRAVA	21
5.1.	Ograničenja istraživanja i sugestije za buduće studije	28
6.	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	30
	LITERATURA	31
	PRILOZI	34

1. UVOD

1.1. Podrška uključivanju djece s razvojnim teškoćama u redovne dječje vrtiće

Društvene promjene, naročito tijekom posljednjeg desetljeća, pozitivno su utjecale na dostupnost obrazovanja djeci rane i predškolske dobi pa se tako sve veći broj djece uključuje u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja: promoviranje posebne važnosti ranih godina djetetovog života, kao i kvalitetnog okruženja te brižnog odnosa s bliskim odraslim osobama tijekom ranog razvoja djeteta ključni su koraci prema ostvarenju djetetovog punog potencijala te predstavljaju ulaganje u njihova buduća dostignuća. U ovom uvodnom dijelu će biti obrazloženo kako prethodno navedena promjena doprinosi dobrobiti sve djece, uključujući i djecu s razvojnim teškoćama koja u sve većem broju pohađaju redovne dječje vrtiće, kao i naglašena nužnost, kako bi dobrobit bila osigurana, prepoznavanja dodatnih edukacijskih potreba svakog djeteta s razvojnom teškoćom, odgovaranja na njih na podržavajući način te osiguravanja odgovarajuće podrške odgojiteljima i ostaloj djeci (Ljubešić i sur., 2015).

Konvencija UN-a o pravima djeteta (2001) je međunarodni, krovni dokument kojim se nastoje zaštititi prava sve djece, pa tako i djece s razvojnim teškoćama, na način da propisuje obveze odraslih u odnosu prema djetetu, kao i obveze brojnih društvenih čimbenika glede zaštite djece. Republika Hrvatska kao stranka Konvencije dužna je pridržavati se ovog pravnog akta koji ima snagu zakona.

Jedinstvenost Konvencije se očituje u njenoj sveobuhvatnosti i osiguravanju građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava djece. Njena univerzalnost omogućava primjenu u svim situacijama, u cijeloj zajednici naroda, kod sve djece. S obzirom na to da je bezuvjetna, Konvencija zahtijeva i od vlada sa slabijim izvorima sredstava poduzimanje aktivnosti vezanih uz zaštitu prava djece. Holistička priroda Konvencije zagovora stajalište kako su sva prava temeljna, nedjeljiva, međusobno ovisna i jednako važna.

Odbor za prava djeteta UN-a je identificirao opća načela kao temelje svih prava sadržanih u Konvenciji UN-a o pravima djeteta (2001):

1. načelo nediskriminacije neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom, etničkom ili društvenom podrijetlu, vlasništvu, teškoćama u razvoju, rođenju ili drugom statusu djeteta, njegovih roditelja ili zakonskih skrbnika,
2. djeca imaju pravo na život i razvoj u svim vidovima života, uključujući tjelesni, emotivni, psihosocijalni, kognitivni, društveni i kulturni,
3. pri donošenju svih odluka ili izvršenju postupaka koji utječu na dijete, ili na djecu kao skupinu, najvažnija mora biti dobrobit djeteta, a to se odnosi i na odluke koje donose vladina, upravna ili zakonodavna tijela i na odluke koje donosi obitelj te
4. djeci se mora omogućiti aktivno sudjelovanje u rješavanju svih pitanja koja utječu na njihov život i dopustiti im slobodu izražavanja mišljenja, jer ona imaju pravo izreći svoja gledišta koja se moraju ozbiljno uzeti u obzir.

Jedna od posljedica demokratizacije obrazovanja je i pozitivan društveni stav prema uključivanju djece s teškoćama u razvoju u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, što pretpostavlja jednake odgojne i obrazovne uvjete za svu djecu, neovisno o njihovim trenutnim razvojnim mogućnostima. Takav pristup je iznjedrilo niz dokumenata kojima se nastojalo osigurati uključivanje djece s razvojnim teškoćama u redovne odgojno-obrazovne ustanove. U Hrvatskoj je, primjerice, Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju stupio na snagu 1980. godine (Narodne novine, 1980), a njime je propisano da djeca s teškoćama u razvoju trebaju pohađati redovne ustanove ako se može objektivno pretpostaviti da je takav oblik obrazovanja povoljnija mogućnost za određeno dijete i da će se, zahvaljujući tome, ono uspješnije razvijati u različitim područjima razvoja (posebno kognitivnom, socijalnom i emocionalnom) te se uspješnije socijalizirati (Sekulić-Majurec, 1997).

U ovom trenu, važno je definirati dva ključna pojma:

1. Suvremena rana intervencija u djetinjstvu je međusektorski, interdisciplinarni, integrirani i koordinirani sustav individualiziranih i djelotvornih usluga koje se pružaju u djetetovom prirodnom okruženju kada dijete ima razvojne teškoće ili razvojni rizik, od rođenja do tri godine ili polaska u školu (Vargas-Baron, 2016).

Usluge, kroz jačanje obiteljskih kompetencija, komunikacije i roditeljskih vještina, pridonose djetetovom razvoju i društvenoj uključenosti djeteta i obitelji.

2. Djeca s teškoćama u razvoju su, prema članku 2. Državnog pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe (na temelju članka 6. stavka 1. Zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi, NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, djeca s utvrđenim stupnjem i vrstom teškoće po propisima iz socijalne skrbi, koja su uključena u redovitu i/ili posebnu odgojnu skupinu u dječjem vrtiću ili posebnu odgojno-obrazovnu ustanovu.

Nadalje, inkluzivno obrazovanje se ne odnosi samo na uključivanje djece sa i bez teškoća u razvoj u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, nego na suživot djece koja dolaze iz različitih kulturnih, socijalnih i religijskih obiteljskih okruženja. Takav stav je pridonio i promicanju vrijednosti koje više ne naglašavaju djetetovu teškoću, već važnost cjelokupnog okruženja. Odgovornost za stvaranje inkluzivne vrtićke klime prvenstveno leži na odgojiteljima, od kojih se očekuje i veća suradnja s roditeljima djece s teškoćama u razvoju te poticanje ostvarivanja zadovoljavajućih vršnjačkih odnosa unutar skupine (Ljubešić i sur., 2015).

Međutim, postojeće obrazovanje odgojitelja za inkluzivnu praksu ne prati u dovoljnoj mjeri ovaj „trend“ vidljiv u dokumentima i stručnoj literaturi, iako je vrijedno spomenuti kako su se u posljednjih dvadesetak godina dogodile bitne promjene u tom području, kao npr. uvođenje preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija (Sveučilišni prijediplomski studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje, Sveučilišni diplomski studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje), a u studijskim programima za odgojitelje zastupljeni su i kolegiji vezani uz inkluzivno obrazovanje, za koje, nažalost, i sami odgojitelji tvrde kako nisu dostatni.

Prema podacima Eurostata, Hrvatska je od 2016. do 2019. godine postigla najveće povećanje obuhvaćenosti djece programima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u odnosu na države EU-27: 2016. godine je 56,1 % djece bilo obuhvaćeno programima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, a 2019. godine 71,5 % djece. Podatak s početka pedagoške godine 2023./2024. godine dokazuje nastavak povećanja: obuhvat djece koja sudjeluju u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju u dobi od tri godine do polaska u školu iznosi 76,3 %. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku o dječjim vrtićima i drugim pravnim osobama

koje ostvaruju programe predškolskog odgoja na početku pedagoške godine 2022./2023. (<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58231>), ukupan broj djece obuhvaćene nekim programom predškolskog odgoja i obrazovanja bio je 147 888. U ukupnom broju polaznika, 5,0 % je djece s teškoćama u razvoju (Matković i Ivšić, 2020), dakle oko 7 394 djece.

Iako djeci s teškoćama u razvoju zakonske odredbe omogućuju prednost pri upisu u dječje vrtiće prema Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22, 101/23; članak 20, stavak 4) te iz godine u godinu sve veći broj djece s razvojnim rizicima i teškoćama zaista i pohađa (redovne) vrtićke programe, mnogi preduvjeti za njihovo ravnopravno sudjelovanje i postizanje razvojnog maksimuma u vrtićkom kontekstu nisu zadovoljeni. Prema Izvješću o radu Pravobraniteljice za djecu za 2022. godinu, djeca s teškoćama u razvoju i njihove obitelji imaju poteškoća s upisom i boravkom u vrtiću te je potrebno u praksi osigurati provedbu zakonom propisane prednosti upisa djece s teškoćama u razvoju, kao i izgraditi cjeloviti sustav podrške djetetu u predškolskoj ustanovi. Navedeno jednoglasno potvrđuju i iskustva članova Hrvatske udruge za ranu intervenciju u djetinjstvu (HURID; www.hurid.hr), kao i HURID-ovih partnera i suradnika, među kojima je najvažnije istaknuti brojne dječje vrtiće iz čitave Republike Hrvatske.

S obzirom da je sudjelovanje djece s teškoćama u razvoju u redovnim odgojno-obrazovnim programima u porastu, a istovremeno postoji izrazita diskrepancija između kriterija zadanih pedagoškim standardom (smanjivanje broja djece u skupini ako je uključeno dijete s teškoćom u razvoju, uključivanje najviše jednog djeteta s teškoćom u razvoju u skupinu, uključivanje inkluzijskog pomoćnika) i stvarne prakse, neophodno je osmisliti druga rješenja koja će djeci s teškoćama u razvoju omogućiti sudjelovanje u redovnim programima, ali i zadržati kvalitetu odgojno-obrazovnog procesa (Matković i Ivšić, 2020).

U praksi je vidljivo kako je odgojiteljima neophodna i profesionalna podrška s ciljem stjecanja znanja i vještina u radu s djecom s teškoćama u razvoju. Na taj način se može utjecati na promjenu vrtićke kulture u cijelosti, jer će podrška odgojiteljima doprinijeti mijenjanju same odgojno-obrazovne prakse, kao i cjeloživotnom učenju svih sudionika procesa (Ljubešić i sur., 2015). Istraživanja su dokazala kako se uz višu kvalitetu obrazovanja odgojitelja i promicanje inkluzivne kulture u dječjim vrtićima redovito vezuje i viša razina kompetencije za njihovu profesionalnu ulogu, pozitivniji stavovi o odgojno-obrazovnoj inkluziji, kao i, posljedično, viša

kvaliteta programa ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja te uspješnije funkcioniranje djece s teškoćama u razvoju u dječjim vrtićima (Bouillet, 2011; Dapudong, 2014).

Iz prethodno navedenog, proizašla je društvena potreba, a koju je godinama definirala Hrvatska udruga za ranu intervenciju u djetinjstvu (HURID): nepostojanje sveobuhvatne baze podataka o pružateljima usluga za djecu rane dobi s teškoćama u razvoju i razvojnim rizicima kako bi roditelji lakše pronalazili informacije o uslugama, a stručnjaci se mogli povezati međusobno, kao i s potencijalnim korisnicima. Kako bi se pokušalo odgovoriti na ovaj problem, HURID je 2009. godine započeo s nizom aktivnosti usmjerenih na unapređenje prilika za učenje djece s teškoćama u razvoju te se udružio s mnogobrojnim dječjim vrtićima kako bi zajednički ostvarili taj cilj. Tijekom provedbe projekta „E-informacijski i referalni centar za ranu intervenciju u djetinjstvu“ (E-centar) prikupljeni su podaci o dječjim vrtićima diljem Hrvatske koje pohađaju djeca s razvojnim rizicima i teškoćama: o stručnjacima zaposlenima u vrtićima, oblicima podrške koju vrtići pružaju, itd. U daljnjim aktivnostima projekta obuhvaćeni su podaci o ustanovama i organizacijama u sustavima zdravstva i socijalne skrbi te u novim ustanovama odgoja i obrazovanja u kojima se pruža odgovarajuća podrška za djecu s razvojnim rizicima i teškoćama i njihovim obiteljima, ali i podaci o privatnim praksama i uslugama koje pruža civilni sektor. Tako je stvorena prva tražilica usluga rane intervencije u djetinjstvu, koja je dorađena kao nova usluga pod nazivom raniKLIK.hr. Tražilica se razvijala niz godina uz potporu Ureda UNICEF-a u Hrvatskoj, Grada Zagreba i kroz HURID-ov projekt „Doprinos boljitku rane intervencije putem društveno korisnog učenja u Gradu Zagrebu i Brodsko-posavskoj županiji – DOBRO“ (UP.04.2.1.02.0078), čime je osigurano proširenje interaktivnosti, odnosno omogućena je izravna i brza interakcija roditelja sa stručnjacima, drugim roditeljima ili pak između stručnjaka. Potpuna funkcionalnost još uvijek nije postignuta jer sustav podrške nije istražen u dovoljnoj mjeri te je potrebno redovito unositi nove i ažurirati postojeće podatke, a sve u svrhu doprinosa javnoj dostupnosti podataka o pružateljima usluga u ranoj intervenciji.

Na stranici raniKLIK.hr nalaze se podaci o pružateljima usluga u Hrvatskoj te je ujedno, po prvi puta u Hrvatskoj, omogućeno ocjenjivanje samih usluga, ali i tražilice te davanje komentara. Cilj tražilice je povezati stručnjake svih sustava kako bi osigurali timski pristup svojim korisnicima. S obzirom da tražilica pruža uvid u usluge koje se pružaju u različitim sektorima, može poslužiti kao vrijedan izvor za planiranje podrške djetetu s teškoćama rane dobi i njegovoj obitelji na lokalnoj i regionalnoj razini.

HURID je jedno od svojih najvažnijih područja djelovanja definirao kroz projekt „Odrastimo zajedno – podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće“ koji je proveden s dva cilja:

1. stvaranje pretpostavki i pružanje podrške da se djeca rane i predškolske dobi s teškoćama u razvoju mogu uspješno uključiti u dječje vrtiće i druge programe namijenjene njihovim vršnjacima u mjestu stanovanja te
2. prevencija isključivanja iz predškolskih programa one djece za koju se tijekom odrastanja uoči da imaju atipičnu razvojnu putanju.

U okviru tog projekta su nekoliko puta tijekom niza godina educirani i osigurani inkluzijski pomoćnici-volonteri (studenti pedagoškog obrazovanja) za više desetaka djece s teškoćama u razvoju u zagrebačkim vrtićima, educirani su odgojitelji i stručni suradnici dječjih vrtića koji su uključili dijete s razvojnim teškoćama te su javno promovirane vrijednosti zajedničkog odrastanja od najranije dobi, kako bi se u društvu stvorila klima koja će učiniti mogućim kvalitetno odrastanje svoj djeci.

No problem uključivanja djece s teškoćama u razvoju i razvojnim odstupanjima ovime nije riješen na sustavnoj, nacionalnoj razini. HURID i njegovi partnerski dječji vrtići su se, stoga, usuglasili oko smjera djelovanja kako bi zajednički utjecali na rješavanje navedenog problema:

1. promoviranje ideje inkluzivnog ranog odgoja i obrazovanja te
2. unapređenje sustava podrške za uključivanje djece s razvojnim rizicima i teškoćama u redovne dječje vrtiće.

1.2. IPA-projekt Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj

Kako bi sva djeca dobila priliku za druženje i učenje u uvjetima izloženosti urednom razvojnom modelu, nužno je pružiti dobro osmišljene te na znanstvenim istraživanjima utemeljene oblike podrške predškolskoj ustanovi i obitelji djeteta. To je bio osnovni motiv HURID-a te njegovih partnera i suradnika za pokretanje IPA-projekta (IPA = Instrument pretpristupne pomoći), koji su prepoznali dodatne edukacijske potrebe djece s razvojnim

teškoćama, odlučili na njih odgovoriti na podržavajući način te osigurati odgovarajuću podršku odgojiteljima i ostaloj djeci (Ljubešić i sur., 2015). Iskustva stečena tijekom provedbe HURID-ovog ranije opisanog projekta „Odrastimo zajedno – podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće“ su bila polazna točka tog puta.

U procesu uključivanja djece s razvojnim teškoćama u redovne vrtičke skupine sudjeluju mnogi dionici: članovi stručnog tima (logopedi, psiholozi, pedagozi, edukacijski rehabilitatori, itd.), stručni djelatnici-odgojitelji, inkluzijski pomoćnici, djeca u skupini i njihovi roditelji, kao i roditelji djece s razvojnim teškoćama. Najveću odgovornost za usklađivanje i koordinaciju sudionika ovog složenog procesa ima odgojitelj koji izravno radi s djecom tijekom njihovog boravka u dječjem vrtiću, u kontaktu je s članovima stručnog tima te svakodnevno komunicira s roditeljima. Međusobna suradnja, a osobito ona između odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika, izuzetno je važna za uspješno uključivanje djeteta s razvojnim teškoćama u redovni dječji vrtić (Ljubešić, 2015). Ovakva praksa je najviše razvijena u Zagrebu i Čakovcu te, slična, u Splitu. Stoga se HURID udružio s partnerskim dječjim vrtićima „Vrbik“ iz Zagreba i „Grigor Vitez“ iz Splita te Udrugom odgajatelja „Krijesnice“ iz Čakovca kako bi zajednički osmislili i proveli IPA-projekt „Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj“ (u daljnjem tekstu: Projekt).

Projekt je bio namijenjen prvenstveno djeci s teškoćama u razvoju i njihovim obiteljima te poboljšanju njihova položaja u društvu, kao i obrazovanju vrtičkih odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika. Proveden je u okviru IPA-programa Europske unije za Hrvatsku, a pripada skupini projekata „Integracija skupina u nepovoljnom položaju u redoviti obrazovni sustav“. Ukupna vrijednost projekta iznosila je 184.653,00 eura, dok je sufinanciranje Europske unije iznosilo 122.849,64 eura. Projekt je trajao 18 mjeseci, u razdoblju od 22. kolovoza 2013. do 21. veljače 2015. godine.

Opći cilj ovog Projekta bio je unaprijediti sustav podrške za djecu s teškoćama u razvoju u predškolskom sustavu, a što se postiglo ostvarivanjem specifičnih ciljeva:

1. unapređenje profesionalnih vještina odgojitelja u radu s djecom, roditeljima i inkluzijskim pomoćnicima,
2. unapređenje profesionalnih kompetencija inkluzijskih pomoćnika,
3. osnaživanje obitelji te

4. senzibilizacija javnosti i širenje ideje o zajedničkom odrastanju sve djece.

Dakle, korisnici Projekta bili su prvenstveno djeca i njihove obitelji, no i odgojitelji i inkluzijski pomoćnici, kao i lokalna zajednica te društvo u cjelini. Provedba je ostvarena kreiranjem te implementacijom edukacijskih modula za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike, stvaranjem mobilnih timova za edukacijsko uključivanje u Zagrebu i Splitu, javnim tribinama i promotivnim aktivnostima diljem Hrvatske (Zagreb, Split, Karlovac, Zadar), izdavanjem priručnika za pružanje podrške u ustanovama ranog i predškolskog odgoja pri uključivanju djece s teškoćama u razvoju te završnom konferencijom.

Konkretni ishodi Projekta su sljedeći: razvijen inovativni model edukacija za širenje inkluzivne kulture u ustanovama ranog i predškolskog odgoja te 80 educiranih odgojitelja i 42 inkluzijska pomoćnika iz Zagreba, Splita, Karlovca i Zadra. Kroz sudjelovanje u radionicama u projekt je bilo uključeno oko 400 roditelja i 20 odgojnih skupina djece, stvorena su tri ekspertna mobilna tima za pružanje podrške pri uključivanju djece s teškoćama u razvoju, objavljen je priručnik za inkluzivnu praksu, unaprijeđene su socijalne vještine djece, smanjen je roditeljski stres, javnost je upoznata s idejom uključivanja te je ostvarena promocija i senzibilizacija javnosti po pitanju integracije skupina u nepovoljnom položaju u redoviti obrazovni sustav. Logička matrica projekta dostupna je u prilogu 1.

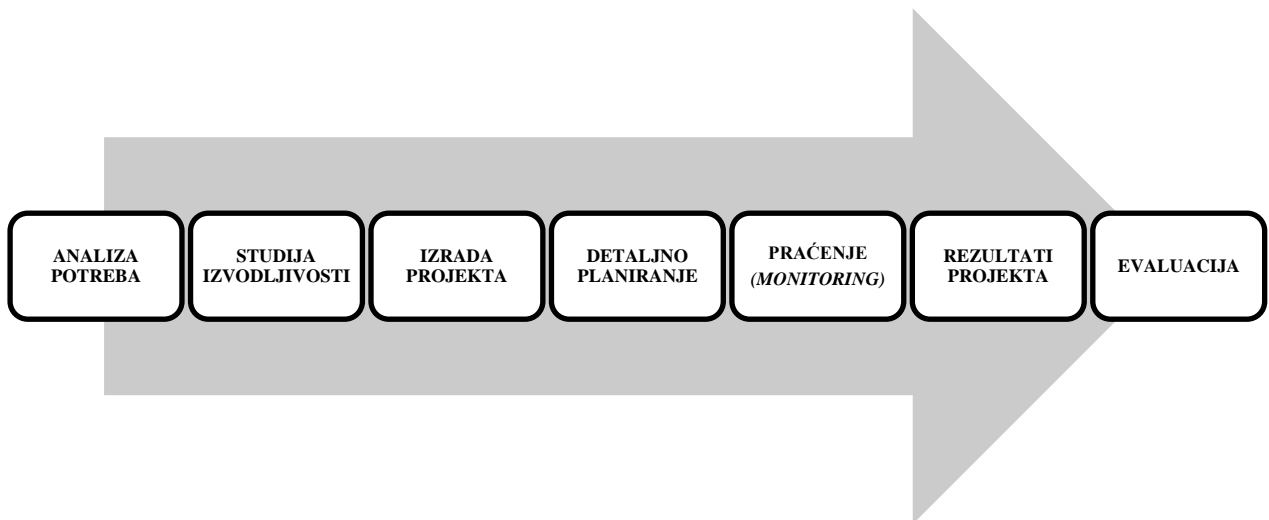
Kako bi se utvrdilo jesu li i, ako jesu, na koji način i u kojem opsegu ove aktivnosti pripomogle širenju i prihvaćanju ideje ranog uključivanja djece s teškoćama u razvoju u sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, provedena je i evaluacija projekta čiji nacrt i rezultati su prikazani u ovom radu.

1.3. Evaluacija projektnih aktivnosti

Evaluacija se ubraja među osnovne faze (razvoja) projekta (slika 1), zajedno s analizom potreba (identifikacijom), studijom izvodljivosti, izradom projekta, detaljnim planiranjem (razradom), praćenjem (*monitoringom*) i uvidom u rezultate projekta (NORAD, 1999).

Slika 1

Osnovne faze razvoja projekta

Iako sama praksa intervencija nameće ocjenu njihove učinkovitosti kao obavezni, neizostavni dio svakog programa i projekta (Kulenović, 1996), evaluacije projektnih aktivnosti se provode rijetko i upitne su kvalitete. Budući da je provedba evaluacije programa ili projekta ujedno i odraz odgovornosti prema njegovim korisnicima, nužno je toj temi posvetiti daleko više pažnje nego što se realno posvećuje, kako u planiranju, tako i u provedbi.

Riječ **evaluacija** ima mnogo značenja. U najširem smislu se definira kao proces utvrđivanja postignuća, vrijednosti ili koristi (od) nečega (Molund i Schill, 2004). Takva definicija upućuje na vrlo širok opseg mogućih evaluacijskih aktivnosti, odnosno termina koje bismo mogli poistovjetiti s evaluacijom: ocijeniti, procijeniti, provjeriti, prosuditi, testirati, ispitati, itd. No evaluacija je, prije svega, *testiranje stvarnosti*, mehanizam učenja koji daje povratne informacije o rezultatima provedenih aktivnosti osmišljenih u skladu s određenim ciljevima, očekivanjima ili standardima (Molund i Schill, 2004).

Jedna od sveobuhvatnijih, a ipak konkretnih definicija evaluacije jest da je to proces tijekom kojeg se na najviše moguće sistematičan i objektivan način pokušava odrediti primjerenost, djelotvornost, učinkovitost i utjecaj aktivnosti, programa ili politika u odnosu na njihovu svrhu, ciljeve te širi društveni, politički i institucionalni kontekst. U tom smislu se evaluacija istodobno smatra i načinom učenja, odnosno načinom upravljanja usmjerenim prema

određenoj akciji, ali i organizacijskim procesom važnim za donošenje odluka o pripremi, poboljšanju i planiranju politika (Bagić i sur., 2002). U odnosu na ciljeve projekta, ciljne skupine i povezanost aktivnosti s rezultatima projekta se određuje učinak i značaj određenog projekta.

U literaturi se redovito naglašava važnost razumijevanja razlike između pojmova praćenja provedbe (engl. *monitoring*) i evaluacije (Molund i Schill, 2004; Rogers, 2008).

Praćenje provedbe odnosi se na usklađenost postignuća u određenoj vremenskoj točki s ciljevima projekta i propisanim planom: npr. obuhvaćenost ciljanih skupina, svrhovito trošenje financijskih i drugih resursa, uočavanje organizacijskih izazova ili političkih i društvenih promjena koje treba uzeti u obzir te, kao odgovor na utvrđivanje nekog od prethodno navedenih čimbenika, prilagođavanje projektnog plana. **Evaluacijom** se utvrđuje primjerenost ciljeva projekta u odnosu na potrebe ili problem na koje je projekt trebao odgovoriti, u skladu s planiranim rezultatima projekta (u odnosu na svaku skupinu dionika) i previđenim troškovima. Na taj se način procjenjuje uspješnost projekta u odnosu na dugoročne i šire rezultate, eventualne nepredviđene rezultate i ishode, kao i druge slične projekte, odnosno primjere najbolje prakse (Molund i Schill, 2004).

Ključne razlike između **praćenja** i **evaluacije** provedbe projekta navedene su u tablici 1.

Tablica 1

Osnovne razlike između praćenja provedbe i evaluacije projekta

	PRAĆENJE PROVEDBE	EVALUACIJA
Što?	Sustavno prikupljanje podataka u odnosu na postavljene ciljeve.	Procjena ishoda ili učinka.
Kada?	Tijekom provedbe, u određenim vremenskim točkama.	Svakako krajem implementacije projekta.
Kako?	Temeljem definiranih kriterija i usporedivih projektnih pokazatelja.	U usporedbi s nizom eksplicitnih ili implicitnih standarda.
Zašto?	Provjera napretka, poduzimanje mjera radi pravovremenog ispravljanja nepravilnosti.	Podloga za odluku o promjeni, nastavku ili prekidu određene prakse ili politike, procjena doprinosa rješavanju problema, ali i dokaz vjerodostojnosti provedenog projekta.

S obzirom na prethodno definirane pojmove, u okviru Projekta definiran je sljedeći plan praćenja i evaluacije:

1. **praćenje provedbe**, odnosno **procesa** projekta: praćenje provedbe aktivnosti u skladu s projektnim planom i logičkom matricom projekta (prilog 1; npr. obuhvaćeni broj sudionika, broj provedenih radionica), ispitivanje motivacije (zadovoljstva) sudionika ili pak utvrđivanje problema s kojima se susreću voditelji radionica;
2. **procjena učinka**, odnosno sumativna **evaluacija**: viša razina znanja i vještina sudionika radionica ili njihovi pozitivniji stavovi o uključivanju djece s razvojnim teškoćama u redovne vrtiće.

Primarni izvori podataka korištenih u ovom radu su korisnici i provoditelji projekta, uključujući stručnjake iz partnerskih ustanova, a također i javnost i donositelje odluka – kao sudionike javnih tribina i završnih konferencija.

Sekundarni izvori podataka su izvješća o provedbi, medijske objave, zapisnici sa sastanaka i ostala dokumentacija o provedenim projektnim aktivnostima.

Nadalje, prema tipologiji, proces i učinci IPA-projekta „Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj“ su analizirani: ex-ante i ex-post evaluacijom (prije i nakon provedbe edukacijskih modula), unutarnjom i vanjskom (neovisnom) evaluacijom te participativnom evaluacijom.

Iako u praksi još ne postoji konsenzus što se točno misli pod participativnom evaluacijom, odnosno ne postoji jedna, koherentna konceptualna definicija, **participativna evaluacija** (Cullen i Coryn, 2011), smatra se kontinuumom, a najčešće se definira kao:

- a) evaluacija u kojoj sudionici projekta ispunjavaju upitnike ili sudjeluju u intervjuu,
- b) evaluacijski pristup koji uključuje aktivno sudjelovanje izvoditelja projekta ili sudionika projekta u donošenju odluka i drugim aktivnostima vezanim uz planiranje i implementaciju.

Svrha takve, participativne evaluacije je osnaživanje izravnih sudionika projekta da u suradnji s projektnim timom iniciraju, kontroliraju i unapređuju projektne aktivnosti. Na taj

način zajednički postavljaju vlastite standarde uspješnosti provedbe projekta te ga počinju doživljavati i kao osobno postignuće (Molund i Schill, 2004). Iz navedenog se zaključuje kako participativna evaluacija nije jasno odijeljena od praćenja provedbe (engl. *monitoring*), tj. njen je sastavni i vrlo vrijedni dio. U ovom Projektu je evaluacija bila participativna.

2. CILJ I PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog specijalističkog rada je procjena procesa i učinka provedenih edukacijskih modula za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike razvijenih u sklopu Projekta, koji je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda. Specifični ciljevi IPA-projekta važni za ovaj rad su unapređenje profesionalnih vještina i kompetencija inkluzijskih pomoćnika te odgojitelja (u radu s djecom, roditeljima i inkluzijskim pomoćnicima), a doprinose općem cilju projekta: unapređenju sustava podrške za djecu s teškoćama u razvoju (TUR) u predškolskom sustavu u Republici Hrvatskoj.

Problemi istraživanja su:

1. Ispitati zadovoljstvo voditeljica radionica na početku i po završetku provedbe projekta te utvrditi najčešće probleme s kojima su se susretale.
2. Ispitati postojanje razlike u znanju i stavovima sudionika radionica usporedbom u dvije vremenske točke (prije i nakon provedbe radionica).

Očekujemo sljedeće:

1. Ukupno zadovoljstvo voditeljica radionica bit će više po završetku provedbe projekta, u odnosu na početak projekta. Problemi koje će voditeljice istaknuti će biti vezani uz nedostatak iskustva u osmišljavanju i provođenju radionica.
2. Nakon provedenih edukacijskih modula, razina znanja odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika će biti značajno viša, a stavovi o uključivanju djece s teškoćama u razvoju (TUR) u redovne vrtiće značajno pozitivniji.

3. METODA

S ciljem evaluacije procesa, pet voditeljica radionica za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike individualno su ispunile prigodno konstruiran evaluacijski obrazac kojim su obuhvaćeni osnovni sociodemografski podaci te je procijenjena njihova motivacija (tj. zadovoljstvo), samoevaluacija, zahtjevnost projekta i utvrđeni su izazovi (problemi) s kojima su se susretale.

U svrhu evaluacije učinka, odnosno utvrđivanja ima li edukacija putem provedenih radionica za odgojitelje i pomoćnike utjecaja na njihove stavove i znanje, sudionici su grupno ispunili prigodno konstruiran evaluacijski obrazac u dvije vremenske točke: jednom prije početka prve radionice te ponovo po završetku posljednje radionice u ciklusu. Jedan edukacijski ciklus sastojao se od pet radionica provedenih tijekom dva ili tri dana (posebno provedenih za odgojitelje, a posebno za inkluzijske pomoćnike).

U svrhu dobivanja sveobuhvatnijeg uvida u proces i učinak, zaključci provedene evaluacije procesa i učinka dodatno su uspoređeni sa zaključcima konačnog izvještaja o provedbi projekta te sa zaključcima evaluacijskog izvještaja vanjskog, neovisnog evaluatora.

3.1. Sudionici

Pet voditeljica radionica za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike iz Zagreba i Splita, prosječne dobi 45 godina ($SD=3.81$), ispunjavale su prigodno konstruiran upitnik. Najmlađa je imala 41, a najstarija 51 godinu. Prosječan broj njihovih godina radnog staža je bio 17 ($M=17.40$; $SD=4.28$), a raspon se kretao od 15 godina do 25 godina radnog staža. Dvije su bile odgojiteljice, a po jedna psiholog, edukacijski rehabilitator i pedagog, s dugogodišnjim radnim iskustvom s djecom s teškoćama u razvoju.

Sudionici radionica ($N=122$) su bili inkluzijski pomoćnici ($N=42$; 40 ženskog i 2 muškog spola) i odgojitelji ($N=80$; ženskog spola) iz partnerskih i suradnih dječjih vrtića iz Zagreba, Splita, Zadra i Karlovca. Radilo se o prigodnom uzorku. Prosječna dob sudionika je bila 37 godina ($M=36.79$; $SD=11.40$), najmlađi je imao 20, a najstariji 60 godina. Prosječan broj godina

radnog staža je bio 18 ($M=17.55$; $SD=10.79$), a raspon se kretao od 1 godine do 41 godine radnog staža. Ukupno 63.1 % ($N=77$) sudionika imalo je prethodnog iskustva u radu s djecom s teškoćama u razvoju, dok njih 36.9 % ($N=45$) nije imalo prethodnog iskustva.

3.2. Mjerni instrumenti i obrade podataka

Prigodno konstruirani obrazac za voditeljice radionica sadržavao je osnovna sociodemografska pitanja (npr. rod, dob) te niz čestica kojima se ispitalo zadovoljstvo provedbom projekta i edukacija, rezultatima projekta, zahtjevnost i izazovi (problemi) tijekom provedbe projekta i edukacija te samoevaluacija. Primjer čestice kojom se procjenjivala samoevaluacija je sljedeći: „Kako biste ocijenili svoj doprinos i uloženo vrijeme?“. Sudionice su u obrascu imale priliku izraziti svoje zadovoljstvo sudjelovanjem u projektu na samom početku u odnosu na kraj provedbe, kao i usporediti zahtjevnost projekta na početku („Koliko ste, na početku projekta, mislili da će sudjelovanje u provedbi biti zahtjevno?“) te po završetku („Koliko je sudjelovanje u provedbi projekta i edukacija bilo doista zahtjevno?“). Postavljena su i ključna pitanja otvorenog tipa vezana uz njihova očekivanja, koristi od projekta i edukacija te probleme na koje su nailazile tijekom provedbe. Upitnik za voditeljice radionica dostupan je u prilogu 2.

Prigodno konstruirani obrasci za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike su sadržavali pitanja kojima se procjenjivalo znanje o temama i sadržaju radionica: uz osnovne informacije o ulozi inkluzijskog pomoćnika, odgojitelji su obradili temu najčešćih razvojnih profila, nepoželjnih ponašanja, definiranja ciljeva podrške za dijete, kako provesti radionicu za roditelje i kako provesti radionicu za djecu, a inkluzijski pomoćnici temu uloge inkluzijskih pomoćnika, brige o sebi, socijalnih ponašanja, igre i komunikacije.

Upitnikom su se prikupljali opći sociodemografski podaci (npr. spol, dob, godine ili mjeseci radnog iskustva), procjenjivalo se vlastito znanje na deset čestica za odgojitelje i pet čestica za inkluzijske pomoćnike (primjer čestice: „Razumijem ulogu inkluzijskog pomoćnika djetetu s teškoćama u razvoju.“) te stavovi o inkluziji djece s teškoćama u razvoju na pet čestica za obje skupine (primjer čestice: „Geste su štetne jer ne motiviraju djecu na govor.“), a svi su sudionici odgovarali i na jedno pitanje otvorenog tipa. U upitnik je prilikom procjene stupnja

slaganja s česticama stavova umetnuta i jedna kontrolna čestica („Dijete s teškoćama u razvoju može sudjelovati u igri s drugom djecom.“). Evaluacijski obrazac za odgojitelje dostupan je u prilogu 3, a za inkluzijske pomoćnike u prilogu 4.

Prikupljeni podaci su se analizirali deskriptivno, t-testom za utvrđivanje razlika te kvalitativno.

3.3. Postupak

Voditeljice radionica su upitnik ispunjavale individualno, uz napomenu njegove svrhe (za potrebe specijalističkog rada) i grupnog prikaza rezultata. Vrijeme ispunjavanja upitnika nije bilo ograničeno. Uz nekoliko ključnih sociodemografskih pitanja te niz pitanja otvorenog tipa, sudionice su na pitanja zatvorenog tipa odabirale svoje odgovore na ljestvici školskih ocjena (od 1 do 5; vidjeti prilog 2.).

Upitnici namijenjeni odgojiteljima, kao i upitnici namijenjeni inkluzijskim pomoćnicima su primijenjeni grupno i anonimno (uz upisivanje samo njima poznate zaporke), u dvije vremenske točke: mjerenje prije (*baseline*) i poslije intervencije, odnosno na početku, prije provedbe radionica, te na kraju ciklusa radionica. Nacrt istraživanja je bio kvaziekperimentalni (bez kontrolne skupine).

4. REZULTATI

4.1. Rezultati evaluacije procesa

Evaluacija procesa provedena je obradom podataka prikupljenih Upitnikom za izvoditeljice radionice za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike (prilog 2. Evaluacija procesa i učinka intervencije: Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj) (N=5), a slijedi prikaz rezultata dobivenih deskriptivnom analizom podataka, t-testom za utvrđivanje razlika te obradom kvalitativnih podataka.

Voditeljice radionica za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike izrazile su gotovo najviši mogući stupanj zadovoljstva provedbom i rezultatima projekta (tablica 2), na ljestvici od 1 do 5 (pri čemu su pojedine ocjene označavale sljedeće: 1 = sigurno ne, 2 = vjerojatno ne, 3 = možda, 4 = vjerojatno da, 5 = sigurno da).

Tablica 2

Deskriptivna statistika tvrdnji koje se odnose na zadovoljstvo provedbom i rezultatima projekta (N=5)

Tvrdnja	M	SD	min	max
Projekt je ispunio moja očekivanja.	5.00	0.00	5	5
Stekla sam nove i važne vještine i znanja.	5.00	0.00	5	5
Preporučila bih sudjelovanje u sličnom projektu kolegama.	4.80	0.45	4	5

Nadalje, voditeljice radionica su samoevaluacijom procijenile vlastiti doprinos i uloženo vrijeme u provedbu projekta: prosječni rezultat bio je $M = 4.40$ ($SD = 0.55$), najniža ocjena 4, a najviša 5.

Usporedbom zadovoljstva sudjelovanjem na početku projekta ($M=3.00$; $SD=0.71$; raspon 2-4) sa zadovoljstvom na kraju provedbe projekta ($M=5.00$; $SD=0.00$), t-testom je utvrđena

statistički značajna razlika ($t = 6.33$, $df = 4$, $p < .01$), u smjeru veće razine zadovoljstva na kraju provedbe projekta.

Na isti način je uspoređena i zahtjevnost projekta, odnosno koliko su sudionice na početku projekta mislile da će biti zahtjevan ($M=3.80$; $SD=1.10$; raspon 3-5), u odnosu na razinu u kojoj je projekt doista bio zahtjevan ($M=4.60$; $SD=0.55$; raspon 4-5). U ovom slučaju nije utvrđena statistički značajna razlika, odnosno dio sudionica je početnu razinu zahtjevnosti procijenio nižom, a realnu višom, dok je drugi dio sudionica dao obrnute odgovore.

Osim navedenih kvantitativnih pokazatelja, proces provedbe projekta je evaluiran i kvalitativno. Sudionice su kao svoja očekivanja od projekta navele stjecanje novih znanja i vještina te visoku razinu zahtjevnosti i neizvjesnosti. Po završetku projekta su kao najčešće pozitivno iskustvo koje nisu unaprijed očekivale istaknule postizanje istinske suradnje i partnerskih odnosa, uspješnu promjenu vlastitih stavova i visoku razinu profesionalnog rasta. S druge strane, većina nije navela da su tijekom provedbe projekta doživjele negativno iskustvo koje nisu unaprijed očekivale, a pojedinačni navodi u ovoj kategoriji su bili: izbivanje od kuće i obitelji te visoka razina zahtjevnosti postizanja sporazumijevanja među sudionicima. Kao najveću korist od projekta, većina sudionica je istaknula vlastito produbljivanje znanja i vještina, kako o temi projekta, tako i o vođenju radionica, te novu razinu međusobne stručne podrške. Najveći izazov svim sudionicama bio je „osjećaj neizvjesnosti zbog stvaranja nečeg novog te kako će krajnji rezultat biti prihvaćen i vrednovan“.

Zaključak je kako su pretpostavke proizašle iz prvog problema istraživanja u potpunosti potvrđene: ukupno zadovoljstvo voditeljica radionica je više po završetku provedbe projekta, u odnosu na početak projekta.

4.2. Rezultati evaluacije učinka

Evaluacija učinka provedena je obradom podataka prikupljenih Evaluacijskim obrascem za odgojitelje (prilog 3.; $N=80$) te Evaluacijskim obrascem za inkluzijske pomoćnike (prilog 4.; $N=42$), a detaljni rezultati (dobiveni t-testom za utvrđivanje razlika) slijede u tablici nakon tekstualnog prikaza ključnih rezultata.

Statističkom analizom podataka prikupljenih obrascima koje su ispunjavali odgojitelji i inkluzijski pomoćnici u dvije vremenske točke na ukupnom uzorku (N=122) utvrđena je statistički značajna razlika u stavovima i znanjima sudionika prije i poslije radionica na svim česticama osim kontrolne. Iz navedenog se može zaključiti kako su pretpostavke vezane uz drugi problem istraživanja u potpunosti potvrđene: provedeni edukativni moduli su prema percepciji sudionika imali pozitivan utjecaj na njihove stavove i znanja – razina znanja je statistički značajno viša, a stavovi o uključivanju djece s teškoćama u razvoj u redovne vrtiće značajno pozitivniji.

Isti rezultat dobiven je i kad je analiza provedena zasebno na uzorku odgojitelja (N=80), dok je prilikom analize podataka inkluzijskih pomoćnika (N=42) statistički značajna razlika dobivena na svim česticama, osim na kontrolnoj čestici, ali i na čestici „Nepoželjna ponašanja djeteta s teškoćama u razvoju isključivo su posljedica lošeg odgoja“.

Pregled rezultata naveden je u tablici 3. Iz tablice se može zaključiti kako su sve grupe razlike rezultata odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika statistički značajne uz nivo rizika manji od 1 %, izuzev, naravno, kontrolne čestice. Kontrolna čestica je u sve tri situacije (odgojitelji i inkluzijski pomoćnici, odgojitelji, inkluzijski pomoćnici) opravdala svoj status – niti u jednom slučaju nije utvrđena statistički značajna razlika.

Jedina čestica kod koje nije utvrđena očekivana statistički značajna razlika je u slučaju grupnih rezultata inkluzijskih pomoćnika i glasi „Nepoželjna ponašanja djeteta s teškoćama u razvoju isključivo su posljedica lošeg odgoja.“, a pripada kategoriji čestica koje se odnose na stavove sudionika radionica (tablica 3). U prvoj točki mjerenja, prije početka provedbe radionica, je prosječni rezultat iznosio $M=4.43$ ($SD=.80$), a u drugoj točki, nakon provedbe radionica, iznosio je $M=4.33$ ($SD=.90$). Moguća obrazloženja takvog rezultata su da inkluzijski pomoćnici koji su sudjelovali u radionicama nisu sasvim razumjeli konkretnu česticu ili je pak to odraz njihovih čvrstih stavova neovisno o sadržaju koji im je prezentiran tijekom edukacijskog modula. Ipak, važno je uzeti u obzir kako je broj sudionika u uzorku bio relativno malen, no svakako je potrebno posvetiti veći značaj razjašnjavanju uzroka nepoželjnih ponašanja tijekom provedbe radionice „Nepoželjna ponašanja“.

Tablica 3

Rezultati provedenih statističkih analiza upitnika koje su ispunjavali odgojitelji (N=80) i inkluzijski pomoćnici (N=42) u dvije vremenske točke

		odgojitelji i pomoćnici			odgojitelji			pomoćnici		
TVRDNJA		t	df	p	t	df	p	t	df	p
područja	briga o sebi	4.45	121	<.01	2.84	79	<.01	3.56	41	<.01
	igra	4.82	121	<.01	3.11	79	<.01	3.80	41	<.01
	komunikacija	5.32	121	<.01	3.73	79	<.01	4.00	41	<.01
	socijalno ponašanje	4.20	121	<.01	2.60	79	<.05	3.66	41	<.01
znanja i vještine	prilagodba rada	4.84	79	<.01	4.84	79	<.01			
	osnovna znanja o TUR	3.01	79	<.01	3.01	79	<.01			
	sprečavanje nepoželjnih ponašanja	6.94	79	<.01	6.94	79	<.01			
	razumijevanje uloge pomoćnika	5.85	121	<.01	3.48	79	<.01	6.24	41	<.01
	priprema ostale djece	5.66	79	<.01	5.66	79	<.01			
	priprema roditelja	7.16	79	<.01	7.16	79	<.01			
stavovi	nepoželjna ponašanja kao posljedica odgoja	2.95	118	<.01	4.03	76	<.01	0.94	41	>.05
	zaštititi dijete s TUR	4.33	118	<.01	3.62	78	<.01	2.51	39	<.05
	dijete s TUR može sudjelovati u igri (K)	1.25	121	>.05	1.15	79	>.05	0.50	41	>.05
	pomoćnik treba raditi što odgojitelj ne stigne	5.52	112	<.01	3.95	71	<.01	4.13	40	<.01
	štetnost gesti	5.98	110	<.01	5.50	74	<.01	2.60	35	<.05

*Napomena: **K** = kontrolna čestica*

5. RASPRAVA

Projektom „Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj“ pokušalo se odgovoriti na sljedeće prepoznate potrebe:

1. nedostatak sustavnog, cjeloživotnog obrazovanja stručnjaka koji rade u predškolskim ustanovama s djecom s teškoćama u razvoju i njihovim roditeljima,
2. nedostatak sustavnog obrazovanja inkluzijskih pomoćnika koji rade u predškolskim ustanovama s djecom s teškoćama u razvoju,
3. nedostatak sustavne pripreme roditelja djece s teškoćama u razvoju za uključivanje u redovne predškolske ustanove, kao i priprema okruženja za prihvata djece s teškoćama u razvoju (djece redovitog razvoja i njihovih roditelja),
4. nedovoljnu senzibilizaciju javnosti o temi uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne predškolske ustanove.

U okviru ovog istraživanja provedena je kvantitativna i kvalitativna analiza podataka prikupljenih primjenom prigodnih upitnika. Rezultati obrade podataka su pokazali statistički značajne razlike u dvije točke mjerenja, u skladu s očekivanjima: utvrđeno je postojanje razlike unutar pojedinih skupina prije i poslije provedbe radionica.

Prvi problem ovog istraživanja bio je ispitati zadovoljstvo voditeljica radionica Upitnikom za izvoditeljice radionice za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike te utvrditi najčešće probleme s kojima su se susretale. Provedenom evaluacijom procesa utvrđeno je kako je razina ukupnog zadovoljstva voditeljica radionica statistički značajno viša po završetku provedbe projekta u odnosu na početak projekta: $t = 6.33$, $df = 4$, $p < .01$.

S obzirom da su sve voditeljice radionica iskusne odgojiteljice i stručne suradnice u dječjim vrtićima u kojima se niz godina njeguje kultura uključivanja djece s teškoćama u razvoju, njihova motivacija je od početka provedbe projekta bila na vrlo visokoj razini. Sve one su vrlo aktivno sudjelovale i u osmišljavanju i u provedbi te su tako imale izravan uvid u način izvedbe pripremljenog sadržaja i reakcije sudionika edukacijskih modula, kao i njihove povratne informacije u odnosu na kvalitetu radionica. Polazeći od vlastitog iskustva, bile su im dobro poznate teme koje su radionice trebale obuhvatiti, kao i znanja i vještine potrebne stručnjacima,

a koje su nužne za uspješno uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće. Stoga rezultati ove participativne evaluacije procesa imaju još veći značaj, s obzirom da su voditeljice radionica najvećom mogućom ocjenom ($M=5.00$, $SD=0.00$) procijenile kako je projekt ispunio njihova očekivanja.

Analizom prikupljenih kvalitativnih podataka utvrđeno je da su, u skladu s očekivanjima, najčešći problemi koje su voditeljice istaknule vezani uz nedostatak iskustva u osmišljavanju i provođenju radionica: visoka razina zahtjevnosti projektnih aktivnosti (osmišljavanje i provedba radionica), kao i neizvjesnosti rezultata projekta („kako će krajnji rezultat biti prihvaćen i vrednovan“) te pojedinačni problemi (poput izbivanja od kuće i obitelji te zahtjevnosti u postizanju sporazumijevanja među sudionicima). Sudionice su najviše zadovoljne stečenim znanjima i vještinama, suradnjom uključenih stručnjaka i kvalitetom partnerskih odnosa razvijenih tijekom trajanja projekta. Također su prepoznale pozitivnu promjenu vlastitih stavova kao rezultat provedenih projektnih aktivnosti.

Pozitivan stav prema uključivanju djece s teškoćama u razvoju pretpostavlja jednaku dostupnost sustava odgoja i obrazovanja za svu djecu, neovisno o njihovim trenutnim mogućnostima, a posljedica je opće demokratizacije društva. Iz takvog pristupa proizašao je niz dokumenata čija je svrha osiguravanje uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne odgojno-obrazovne ustanove (ako ono donosi dobrobit djetetu), a u Hrvatskoj je takav zakon stupio na snagu 1980. godine. No za provođenje inkluzivne prakse nužno je stvoriti uvjete, a odgovornost za njihovo osiguravanje, uz donositelje političkih odluka i ravnatelja ustanova, nose i odgojitelji i stručni suradnici od kojih se očekuje da imaju pozitivan stav prema inkluzivnom obrazovanju te sve potrebne vještine i znanja. Ipak, potreba za usavršavanjem svih sudionika ovog procesa ne završava stjecanjem diplome, već se radi o cjeloživotnom procesu koji, neprestanim usklađivanjem odgojno-obrazovne prakse, rezultira kvalitetnom promjenom kulture dječjih vrtića koja odgovara trenutnim potrebama obitelji djece s teškoćama u razvoju.

Kako bi se doprinijelo upravo takvoj promjeni, tijekom provedbe ovog projekta je prepoznata važnost inkluzivnog okruženja u punom smislu, što se ogleda i kroz zasebne teme radionica: suradnju s roditeljima („Priprema roditelja za dolazak djeteta s teškoćama u razvoju u redovnu skupinu“) te unapređenje vršnjačkih odnosa („Priprema djece za dolazak djeteta s

teškoćama u razvoju u redovnu skupinu“). Navedene teme, kao i ostale teme edukacijskih modula za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike, su participativno dogovorene.

Nadalje, i evaluacija procesa ovog projekta se smatra u punom smislu participativnom evaluacijom (Cullen i Coryn, 2011), s obzirom da su sudionici projekta (voditeljice radionica), koji su ujedno i aktivno sudjelovali i u osmišljavanju i u provedbi radionica (donošenje odluka, planiranje, implementacija radionica), ispunjavali i prigodno konstruirane upitnike čiji su rezultati dio analize ukupnih podataka o provedbi projekta. Voditeljice radionica su tako mogle samostalno kontrolirati i unapređivati projektne aktivnosti te su uspješnost projekta procjenjivale i u skladu s vlastitim standardima. Jedan od pokazatelja uspješnosti bila je i vrlo visoka samoevaluacija vlastitog doprinosa i uloženog vremena u provedbu projektnih aktivnosti: prosječni rezultat iznosio je $M = 4.40$ ($SD = 0.55$), pri čemu je najniža ocjena bila 4, a najviša 5.

Vezano uz procjenu zahtjevnosti provedbe projekta na početku te potom po njegovom završetku, temeljem obrade rezultata je utvrđeno nepostojanje statistički značajne razlike. Iz pregleda pojedinačnih rezultata vidljivo je kako je trend odgovora sudionica bio različit, odnosno jedan dio sudionica je početnu razinu zahtjevnosti projekta „podcijenio“, dok je drugi dio sudionica „precijenio“ zahtjevnost projekta na početku, u odnosu na realnu zahtjevnost po njegovom završetku. Navedeni rezultat se može protumačiti kao odraz individualnih razlika u doživljavanju i interpretiranju situacije.

Drugi problem ovog istraživanja bio je ispitati postojanje razlike u znanju i stavovima sudionika radionica usporedbom u dvije vremenske točke (prije i nakon provedbe radionica). U skladu s očekivanjima, utvrđena je statistički značajno viša razina znanja odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika nakon provedenih edukacijskih modula u odnosu na razinu znanja prije njihove implementacije, a isti smjer rezultata je utvrđen u odnosu na njihove stavove o uključivanju djece s teškoćama u razvoju (TUR) u redovne vrtiće: nakon provedbe projekta su stavovi značajno pozitivniji u odnosu na početno izmjerene.

Konkretno, statistička analiza podataka pokazala je da na ukupnom uzorku sve čestice, osim kontrolne, pokazuju statistički značajnu razliku u znanju i stavovima prilikom usporedbe prije i nakon sudjelovanja u radionicama, što je potvrdilo naša očekivanja te dokazuje početnu

pretpostavku da će edukacija imati pozitivan utjecaj na stavove i znanja sudionika, što je u skladu s prethodno provedenim istraživanjima (Bouillet, 2011; Dapudong, 2014). Isti rezultat dobiven je i kad je analiza provedena zasebno na uzorku odgojitelja (N=80), dok je prilikom analize podataka prikupljenih na uzorku inkluzijskih pomoćnika (N=42) statistički značajna razlika dobivena na svim česticama, osim na kontrolnoj čestici, ali i na čestici „Nepoželjna ponašanja djeteta s teškoćama u razvoju isključivo su posljedica lošeg odgoja“ (tablica 3).

Tumačenje nepoželjnih ponašanja djece s teškoćama u razvoju (TUR) kao posljedice lošeg odgoja moguće proizlazi iz nedovoljnog razumijevanja ove čestice od strane inkluzijskih pomoćnika, ali i relativno malog broja sudionika u uzorku. Na nesigurnost sudionika u točnost ove čestice te nepostojanje promjene stava se ubuduće može pokušati utjecati većim naglaskom na uzroke nepoželjnih ponašanja prilikom izvođenja radionice „Nepoželjna ponašanja“.

Opći cilj ove radionice bio je upoznati se s činjenicom da svako ponašanje ima svoj uzrok te da je neka ponašanja potrebno i moguće modificirati. Specifični ciljevi radionice definirani su prema autorima Bondy i Frost (2008), a odnosili su se na:

1. upoznavanje s različitim modalitetima i uzrocima nepoželjnog ponašanja kako bi ga se razumjelo te
2. upoznavanje s načinima podrške i strategijama modifikacije nepoželjnih ponašanja.

U skladu s prethodno navedenim ciljevima, a u svrhu boljeg razumijevanja sadržaja radionice „Nepoželjna ponašanja“, potrebno je detaljnije razraditi i osvijestiti osobne strategije djelovanja u uspostavljanju komunikacije i interakcije s drugima, kao i domisliti konkretnije načine integriranja novih znanja o nepoželjnim ponašanjima kako bi ih se moglo prepoznati i na njih djelovati.

Konkretnije, stav se često izjednačava s vrednovanjem, budući da se sastoji od pozitivnih ili negativnih reakcija na nešto. Sastavnice stava su emocionalna, spoznajna i ponašajna, odnosno (Aronson i sur., 2005):

1. emocionalna reakcija prema objektu stava,
2. misli i vjerovanja o objektu stava i
3. postupci ili vidljivo ponašanje prema objektu stava.

Iako se stavovi obično smatraju trajnim vrednovanjima (ljudi, objekata, ideja i sl.), oni se ponekad ipak mijenjaju, a ta promjena je često reakcija na socijalni utjecaj, odnosno na ono što drugi govore ili čine. Stoga bi u uputama za provedbu radionice „Nepoželjna ponašanja“ svakako trebalo naglasiti važnost kvalitetnog i snažnog argumentiranja uzroka nepoželjnih ponašanja.

Temeljem rezultata provedene evaluacije učinka (tablica 3), može se zaključiti kako su edukacijskim modulima obuhvaćena sva područja koja i odgojitelji i inkluzijski pomoćnici smatraju ključnima za poticanje u vrtićkom okruženju (briga o sebi, igra, komunikacija, socijalno ponašanje). Nadalje, implementacijom edukacijskih modula značajno su unaprijeđena znanja i vještine sudionika radionica neophodni za uspješno uključivanje djece s teškoćama u razvoju (TUR) u redovne vrtiće, a stavovi svih sudionika o toj temi su značajno pozitivniji u odnosu na njihovu razinu prije provedbe projekta. Poseban naglasak ovdje treba ponovo usmjeriti na promjenu stavova koja se pokazala statistički značajnom, u skladu s očekivanjima, jer bez pozitivnijih stavova nije moguć značajan utjecaj na punopravno društveno uključivanje djece s teškoćama u razvoju (UNICEF, 2013). Nedovoljno znanje o prirodi i uzrocima teškoća u razvoju rezultira podcjenjivanjem potencijala i sposobnosti djece.

Provedba ovog Projekta temeljena je na vrijednostima i načelima inkluzivne odgojno-obrazovne prakse (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017), jer sva djeca zaslužuju priliku odrastati i učiti s vršnjacima uz primjerenu podršku, a dječji vrtići su dužni razvijati inkluzivni sustav vrijednosti koji se temelji na uvažavanju različitosti, osjećaju za socijalnu pravdu, solidarnosti i inkluzivnoj politici, u najboljem interesu djeteta.

Nadalje, temeljno opredjeljenje Republike Hrvatske za provođenje aktivne politike ljudskih prava proizlazi iz usvajanja ključnih međunarodnih dokumenata, kao i suvremenih standarda, a odražava se u njihovoj ugradnji u nacionalni zakonodavni okvir, kao i provedbi u praksi. Tako su, s ciljem napretka te daljnjeg snaženja zaštite prava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju, donesene ključne strategije, odnosno planovi, poput Nacionalnog plana izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027. te Nacionalnog plana za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine. Svrha nacionalnih strategija, odnosno planova, je senzibilizacija i prilagodba hrvatskog društva za nužne promjene u korist izjednačavanja mogućnosti osoba s invaliditetom, odnosno

stvaranje uvjeta za njihovo aktivno uključivanje i ravnopravno sudjelovanje u društvu, poštivanje urođenog dostojanstva i uvažavanje posebnih interesa te sprečavanje diskriminacije i osnaživanje svih oblika društvene solidarnosti.

Prethodno navedeno daje dodatni značaj uspješnoj provedbi ovog projekta, s posebnim naglaskom na ostvarenje projektnih ciljeva koji izravno pridonose razvoju inkluzivne kulture u Hrvatskoj: profesionalne vještine odgojitelja u radu s djecom, roditeljima i inkluzijskim pomoćnicima, kao i profesionalne kompetencije inkluzijskih pomoćnika su implementacijom projekta značajno unaprijeđene.

S obzirom da provedba ovog projekta nije realizirana isključivo kroz poučavanje kao prijenos informacija (odnosno jednosmjerni prijenos sadržaja), već dominantno kroz poučavanje kao poticanje otkrivanja smisla (odnosno oblikovanje iskustva, aktivno razumijevanje od strane sudionika, partnerski odnos između voditelja i sudionika), sudionici edukacijskih modula su kroz prigodno konstruirane upitnike dali povratne informacije koje dokazuju njihov napredak i profesionalni rast, kao i spremnost na daljnje usavršavanje (tj. cjeloživotno učenje; Ramsden, 1992), što se ogleda kroz utvrđene promjene u razini znanja i vještina, ali i stavovima i vrijednostima, kao i slici o sebi (kroz samoevaluaciju i procijenjenu razinu novostečenih kompetencija).

Svi prethodni zaključci provedene evaluacije procesa i učinka dodatno su uspoređeni sa zaključcima konačnog izvještaja o provedbi projekta, kao i sa zaključcima evaluacijskog izvještaja vanjskog, neovisnog evaluatora.

Temeljem analize logičke matrice projekta (prilog 1.), kao i završnog izvještaja, potvrđeni su ključni projektni rezultati i indikatori provedbe: uspješno su razvijeni i implementirani edukacijski moduli za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike, uz iznimno zadovoljavajuću razinu odaziva i suradnje sudionika (odgojitelja, inkluzijskih pomoćnika, roditelja, stručne i opće javnosti) iz četiri hrvatska grada (Zagreba, Splita, Karlovca i Zadra). Modifikacije projektnog plana bile su minimalne. Istaknuta je i visoka razina interesa, zadovoljstva i empatije djece uključene u projekt (Zagreb i Split). Uz tiskani priručnik za razvoj inkluzivne prakse, jedno od najvećih postignuća projekta je svakako i razvoj partnerskih i suradnih odnosa između svih izvoditelja i uključenih ustanova.

S ciljem provedbe neovisne evaluacije projekta angažiran je i vanjski stručni evaluator koji je u svom izvještaju naveo kako su ostvareni svi projektni ciljevi te je naglasio važnost ovog projekta za daljnji razvoj inkluzivne prakse.

Iz zaključaka vanjske evaluacije nužno je istaknuti:

1. **relevantnost projekta** – projektni ciljevi i aktivnosti procijenjeni su relevantnima za područje uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne predškolske ustanove, a projektom se pokušalo odgovoriti na trenutne nedostatne uvjete koji se ogledaju kroz nedovoljnu edukaciju odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika te nedovoljnu pripremljenost roditelja djece s teškoćama u razvoju (kao i djece redovnog razvoja i njihovih roditelja) za proces uključivanja djece s teškoćama u redovne predškolske ustanove;
2. **korisnost projekta** – procijenjeno je kako projektni ciljevi i aktivnosti, odnosno rezultati projekta izravno odgovaraju na procijenjene potrebe u području uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne predškolske ustanove, i to kroz osnaživanje ljudskih kapaciteta svih partnera kako bi uključivanje djece s teškoćama u razvoju bilo češće i sustavnije te kroz osvještavanje šire zajednice za pitanje uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne predškolske ustanove;
3. **učinkovitost projekta** – zaključeno je kako su provedbom projekta ostvareni svi očekivani rezultati na razini specifičnih ciljeva te je očekivano da se, kroz vrijeme, dosegnu i svi očekivani rezultati na razini općeg cilja;
4. **djelotvornost projekta** – procijenjeno je kako je djelotvornost vidljiva kroz omjer utrošenih financijskih sredstava i postignutih rezultata, odnosno učinka projekta, a resursi su korišteni učinkovito i ekonomično, uz transparentno vođenje projekta, kako u odnosu na procese, tako i u odnosu na financijska sredstva;
5. **održivost projekta** – projekt je planiran na način da osigura održivost projektnih rezultata, budući da su aktivnosti projekta usmjerene na edukaciju odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika, čime se osigurava podizanje kompetencija za rad s djecom s teškoćama u razvoju i njihovim roditeljima kroz duži niz godina, kao i trajno djelovanje prema stručnoj i općoj javnosti; također, tiskani priručnik osigurava održavanje kvalitete u radu s djecom i roditeljima na temi senzibilizacije za uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne predškolske ustanove.

Važnost uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovni sustav odgoja i obrazovanja vidljiva je u rezultatima koji pokazuju kako uključivanje optimizira dječje učenje i prosocijalno ponašanje te osigurava bolje funkcioniranje obitelji djece s teškoćama u razvoju (Barton i Armstrong, 2007). No tijekom svog formalnog obrazovanja budući odgojitelji dobivaju nedovoljno informacija o radu s djecom s teškoćama u razvoju. Stečene kompetencije često ne ulijevaju odgojiteljima potrebnu razinu profesionalnog samopouzdanja u radu s djecom s teškoćama u razvoju (UNICEF, 2018). Također, prije provedbe ovog Projekta u Hrvatskoj nije postojao edukacijski modul za inkluzijske pomoćnike niti su inkluzijski pomoćnici bili prepoznati u svim regijama kao ključni sudionici procesa uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće.

Nadalje, osim izravnog rada s djecom s teškoćama u razvoju, praksa pokazuje da je nužno ulagati i u razvoj kompetencija za rad s roditeljima, odnosno da je važno roditelje pripremiti i osnažiti za proces uključivanja, kako roditelje djece s teškoćama u razvoju, tako i roditelje ostale djece. Sustavno ulaganje u poboljšanje kompetencija stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama u razvoju, uključujući inkluzijske pomoćnike, zahtijeva dodatno obrazovanje kako bi se osigurao standard pružanja usluge za svu djecu u predškolskom odgoju. Ova potreba prepoznata je na društvenoj razini (UNICEF, 2018).

Osim ulaganja u kompetencije stručnjaka, važan dio je i promoviranje ideje zajedničkog odrastanja i razvoj inkluzivne kulture življenja. Najšire gledano, zajednica stvara uvjete u kojoj je uključenost djece s teškoćama u razvoju u redovni obrazovni sustav otпочetka poželjna i moguća. Stoga je neophodno raditi na trajnoj senzibilizaciji i jačanju kapaciteta zajednice za pružanje podrške uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovni sustav odgoja i obrazovanja.

5.1. Ograničenja istraživanja i smjernice za buduće studije

U ovom istraživanju je sudjelovao relativno mali broj sudionika, i to iz prigodno odabranih dječjih vrtića koji već niz godina njeguju inkluzivnu praksu. Pritom je čak dvije trećine sudionika imalo prethodna iskustva u radu s djecom s teškoćama u razvoju.

U svrhu omogućavanja generalizacije dobivenih rezultata, trebalo bi uključiti i sudionike još heterogenijih dobnih skupina i radnog iskustva te iz različitih (i manjih) gradova i dječjih vrtića koji nemaju u tolikoj mjeri razvijenu inkluzivnu kulturu.

U budućnosti bi se evaluacija mogla ponoviti, npr. nakon šest mjeseci, s ciljem dugotrajnije provjere razine usvojenih znanja i vještina te stavova: konkretno, provjere održivosti učinaka edukacija tijekom dužeg vremena, kao i utvrđivanja potreba za opetovanim edukacijama, s obzirom da se neke promjene u ponašanjima i stavovima mogu potvrditi tek u kasnijim fazama provjere. Osim toga, mogla bi se usporediti uspješnost ovog projekta u odnosu na druge slične projekte.

Također bi bilo poželjno kad bi stručni mentori mogli provjeriti kako su educirani sudionici samostalno implementirali naučeno (npr. kako su odgojitelji provodili radionice za roditelje i djecu, koliko su inkluzijski pomoćnici bili uspješni u pružanju podrške pri uključivanju djece s teškoćama u redovne vrtiće). Na taj način bi se mogla provjeriti sposobnost primjene znanja u praksi, kao i sposobnost primjene znanja i prilagodbe novim situacijama, u skladu s Bloomovom (1956) taksonomijom ishoda učenja, jer tek ako se naučeno primijeni, mogu se očekivati učinci na krajnjim korisnicima – djeci s teškoćama u razvoju, što je i konačni cilj.

Preporuča se i detaljnija procjena potreba i resursa svih dionika u području uključivanja djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće, a u svrhu jasnijeg definiranja pokazatelja uspješnosti na razini specifičnih ciljeva, kao i na razini očekivanih rezultata. Takvom procjenom bi bilo moguće identificirati kvalitetne partnere i u drugim gradovima koji bi također mogli biti nositelji edukacija za odgojitelje i inkluzijske pomoćnike, čime bi se trajno osnažile lokalne zajednice i njihova inkluzivna kultura te osigurala održivost projekta. Iz navedenog proizlazi da je, u svrhu postizanja još veće održivosti budućih projekata, poželjno uključiti veći broj ustanova (i njihovih stručnjaka) koje se bave uključivanjem djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u svojstvu projektnog suradnika ili partnera. Također, umrežavanje educiranih stručnjaka doprinijelo bi održivosti učinaka projekta kroz međusobnu sustručnjačku trajnu podršku.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovo istraživanje proizašlo je iz potrebe prepoznate u praksi, a to je nužnost profesionalne podrške odgojiteljima s ciljem stjecanja dodatnih znanja i vještina u radu s djecom s teškoćama u razvoju. U navedenom smjeru se provodio IPA-projekt „Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj“ te se ovim radom pokušalo utvrditi koliko je u tome bio uspješan.

Istraživanjem je utvrđena viša razina ukupnog zadovoljstva rezultatima projekta i sudjelovanjem u projektu voditeljica radionica nakon završetka projekta, u odnosu na početak projekta, a izazovi s kojima su se susretale tijekom njegove provedbe su primarno vezani uz nedostatak iskustva u osmišljavanju i provođenju radionica.

Nakon provedenih edukacijskih modula, utvrđeno je da je razina znanja odgojitelja i inkluzijskih pomoćnika značajno viša, a stavovi o uključivanju djece s teškoćama u razvoju (TUR) u redovne vrtiće značajno pozitivniji, u odnosu na početak projekta.

Stoga se preporuča kontinuirana provedba ovakvih aktivnosti u dječjim vrtićima – kako edukacija, tako i procjena procesa i njihovih učinaka, s ciljem promoviranja posebne važnosti ranih godina djetetovog života te kvalitetnog okruženja koje doprinosi ostvarenju djetetovog punog potencijala. Niti jedno dijete niti u jednoj lokalnoj zajednici ne bi smjelo biti uskraćeno za oblike podrške koji omogućuju realizaciju njihovog razvojnog prava, uključujući i pravo na pristupačan i kvalitetan predškolski odgoj. Djelovanje temeljeno na ovim smjernicama doprinijet će dobrobiti sve djece, uključujući i djecu s razvojnim teškoćama, a prepoznavanje dodatnih edukacijskih potreba svakog djeteta s razvojnom teškoćom, odgovaranje na njih na podržavajući način te osiguravanje odgovarajuće podrške odgojiteljima i ostaloj djeci ulog je u budućnost koji će se višestruko vratiti – pozitivan društveni stav prema uključivanju djece s teškoćama u razvoju u ustanove ranog i predškolskog obrazovanja put je prema socijalnoj uključenosti obitelji djece s razvojnim teškoćama.

S ciljem generalizacije dobivenih rezultata, potrebna su daljnja istraživanja s heterogenijim uzorkom sudionika, kao i odgođenom primjenom upitnika.

LITERATURA

- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Mate.
- Bađić, A., Gerasimovska-Kitanovska, B., Milenković, N., Stanković, N., Stubbs, P., Škrabalo, M. i Vesić, A. (2002). *S evaluacijom na ti!: evaluacijski priručnik za civilne inicijative*. Quaker Peace and Social Witness.
- Barton L. i, Armstrong F. (2007). *Policy, Experience and Change: Cross-Cultural Reflections on Inclusive Education*. Institute of education, University in London, Springer.
- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives, Handbook: The Cognitive Domain*. David McKay, New York.
- Bondy, A., i Frost, L. (2008). *Autism 24/7. A Family Guide to Learning at Home and in the Community*. Bethesda, MD, Woodbine House.
- Bouillet, D. (2011). Kompetencije odgojitelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu. *Pedagoški istraživanja*, 8 (2), 323-338. Pedagoški istraživanja.
- Cullen, A. i Coryn, C. L. S. (2011). Forms and Functions of Participatory Evaluation in International Development: A Review of the Empirical and Theoretical Literature. *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*, 7, 16.
- Dapudong, R. C. (2014). Teachers' Knowledge and Attitude towards Inclusive Education: Basis for an Enhanced Professional Development Program. *International Journal of Learning & Development*, 4 (4), 1-24.
- Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži (2001). Konvencija UN-a o pravima djeteta. Preuzeto s:
https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/konvencija_o_pravima_djeteta.pdf
- Fond ujedinjenih naroda za djecu – UNICEF (2018). S one strane inkluzije djece rane i predškolske dobi – izvješće o provedenoj analizi pristupačnosti kvalitetnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja djeci u ranjivim situacijama u Hrvatskoj. Preuzeto s:
<https://www.unicef.org/croatia/media/666/file/S%20one%20strane%20inkluzije%20djece%20rane%20i%20pred%20školske%20dobi.pdf>
- Fond ujedinjenih naroda za djecu – UNICEF (2013). Stanje djece u svijetu: djeca s teškoćama u razvoju, sažetak. Preuzeto s:

<https://www.unicef.org/croatia/media/686/file/Stanje%20djece%20u%20svijetu%202013.%20%E2%80%93%20Djeca%20s%20te%20C5%A1ko%20C4%87ama%20u%20razvoju.pdf>

- Izvješće o radu Pravobraniteljice za djecu 2022. podneseno Hrvatskome saboru (2023).
Preuzeto s: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2023-04-03/151140/IZVJ_PRAVOBRANITELJICA_ZA_DJECU_2022.pdf.
- Kulenović, A. (1996). Evaluacija psihosocijalnih intervencija. U J. Pregrad (Ur.), *J. Stres, trauma, oporavak* (str. 269-291). Društvo za psihološku pomoć.
- Ljubešić, M., Šimleša, S. i Bučar, M. (2015). *Razvoj inkluzivne prakse u dječjim vrtićima: Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće*. HURID.
- Matković T. i Ivšić, I. (2020). Uvjeti rada u RPOO iz perspektive pedagoškog standarda. U K. Jaklin i I. Ivšić (Ur.), *Raditi u dječjim vrtićima: Rezultati istraživanja uvjeta rada u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju* (str. 78 – 109). Sindikat obrazovanja, medija i kulture Hrvatske.
- Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2021). Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027.
Preuzeto s:
<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajni%20C5%A1tvo/Godi%20C5%A1nji%20planovi%20i%20strate%20C5%A1ka%20izvje%20C5%A1%20C4%87a/Nacionalni%20plan%20izjedna%20C4%8Davanje%20mogu%20C4%87nosti%20za%20osobe%20s%20invaliditetom%20za%20razdoblje%20od%202021%20do%202027.%20godine.pdf>
- Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2022). Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine. Preuzeto s:
<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Dokumenti/Nacionalni%20plan%20za%20prava%20djece%20u%20Republici%20Hrvatskoj%20za%20razdoblje%20od%202022.%20do%202026.%20godine.pdf>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2017). Nacionalni dokument okvira za poticanje i prilagodbu iskustava učenja te vrednovanja postignuća djece i učenika s teškoćama.
Preuzeto s:
<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/Okviri//Okvir%20za%20poticanje%20i%20prilagodbu%20iskustava%20u%20C4%8Denja%20te%20vrednovanje%20postignu%20C4%87a%20djece%20i%20u%20C4%8Denika%20s%20te%20C5%A1ko%20C4%87ama.pdf>

- Molund, S. i Schill, G. (2004). *Looking Back, Moving Forward: Sida Evaluation Manual*. Sida.
- Narodne novine (1980). *Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju u SR Hrvatskoj*. 4 (str. 37-62). Narodne novine d.d.,
- Narodne novine (2022). *Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju* (NN 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22, 101/23). Preuzeto s: <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju>
- Norwegian Agency for Development Cooperation – NORAD (1999). *The Logical Framework Approach: Handbook for objectives-oriented planning*. NORAD.
- Ramsden, P. (1992). Learning to teach in higher education. *Studies in Higher Education*, 18 (1), 290. Routledge.
- Rogers, P. J. (2008). Using Programme Theory to Evaluate Complicated and Complex Aspects of Interventions. *Evaluation* 2008, 14, 29. Sage Journals.
- Sekulić-Majurec, A. (1997). Integracija kao pretpostavka uspješnije socijalizacije djece i mladeži s teškoćama u razvoju: očekivanja, postignuća, perspektive. *Društvena istraživanja*, 6 (4-5), str. 537-550. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Vargas-Baron, E. (2016). Policy planning for early childhood care and education: 2000-2014. *Prospects: Quarterly Review of Comparative Education*, 176, 4-26. Springer.

PRILOZI

- 1.** Logička matrica projekta
- 2.** Evaluacijski obrazac za voditeljice radionica – Evaluacija procesa i učinka intervencije: Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj
- 3.** Evaluacijski obrazac za odgojitelje
- 4.** Evaluacijski obrazac za inkluzijske pomoćnike

Prilog 1

Logička matrica projekta

	Logika djelovanja	Objektivno provjerljivi pokazatelji učinka	Izvori i sredstva provjere	Rizici i pretpostavke
Opći cilj	Unaprijediti sustav podrške za djecu s teškoćama u razvoju u predškolskom sustavu.	<ul style="list-style-type: none"> ● razvijena dva edukacijska modula – jedan za odgojitelje, drugi za pomagače; uspostavljena 3 stručna tima za implementaciju ● povećan broj educiranih odgojitelja i pomagača ● povećan broj djece uključene u predškolske ustanove ● produženo vrijeme boravka djece s razvojnim teškoćama u predškolskim ustanovama	periodični izvještaji partnerskih dječjih vrtića i nadležnih gradskih ureda u Zagrebu, Splitu, Karlovcu i Zadru	
Specifični ciljevi	1. unapređenje profesionalnih vještina odgojitelja u radu s djecom, roditeljima i pomagačima	<ul style="list-style-type: none"> ● 80 odgojitelja iz Zagreba, Splita, Karlovca i Zadra educirano kroz modul od pet radionica	evaluacijski obrasci, projektna dokumentacija, potpisne liste sudionika, fotografije, edukativni materijali za radionice, novinski članci, objave novosti na mrežnoj	Pretpostavke: interes odgojitelja i pomagača za dodatnim usavršavanjem, otvorenost za suradnju sa stručnim timom projekta, odaziv odgojitelja, pomagača i roditelja

<p>2. unapređenje profesionalnih kompetencija pomagača</p> <p>3. osnaživanje obitelji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 30 pomagača iz Zagreba, Splita, Karlovca i Zadra educirano kroz modul od pet radionica • 400 roditelja iz Zagreba i Splita informirano i senzibilizirano kroz održavanje roditeljskih sastanaka s odgojiteljima • 20 odgojnih skupina djece (400 djece) sudjelovalo u tri radionice s temom uključivanja djece s razvojnim teškoćama (60 radionica) 	<p>stranici, program i dokumentacija javnih foruma i završne konferencije, statistička obrada podataka</p>	<p>Rizici: otpor ideji inkluzivnog odgoja, predrasude, nepovjerenje i strah roditelja, osipanje sudionika edukacije</p>
Očekivani rezultati			
<p>1.1. razvijen inovativni edukacijski modul za edukaciju odgojitelja u inkluzivnom predškolskom okruženju</p> <p>1.2. upostavljeni stručni, mobilni timovi za pružanje podrške inkluzivnoj praksi (Zagreb, Split)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • održano 20 radionica za odgojitelje i 20 radionica za pomagače u 4 hrvatska grada (80 sati izravnog rada) • unaprijeđena razina specifičnih znanja odgojitelja i pomagača • uspostavljena 3 stručna, mobilna tima 	<p>detaljan opis provedbe edukacijskih modula i radnih materijala za njihovu primjenu</p>	<p>uskладiti vrijeme početka projekta s organizacijom rada tijekom pedagoške godine, dobra suradnja s nadležnim tijelima (uprave vrtića, gradska poglavarstva, MZO); dobra suradnja s medijima</p>
<p>pozitivno ocijenjena edukacija za daljnju implementaciju</p>			

1.3. unaprijeđena kvaliteta materijala za inkluzivnu praksu u predškolskim ustanovama

radi promocije inkluzivne kulture

stručna recenzija priručnika, tiskani primjerci

- tiskano 500 primjeraka priručnika

2.1. razvijen inovativni edukacijski modul za edukaciju pomagača u inkluzivnom predškolskom okruženju

2.2. unaprijeđena kvaliteta rada pomagača u predškolskim ustanovama

- održano 20 radionica za pomagače u 4 hrvatska grada
- razvijen jedan protokol za praćenje rada pomagača

detaljan opis provedbe edukacijskih modula i radnih materijala za njihovu primjenu

3.1. priprema djece za inkluzivnu praksu

mjesečni izvještaji strukturiranog opažanja stručnog suradnika o radu pomagača

3.2. priprema roditelja za inkluzivnu praksu

upitnik, fotografije

4.1. doprinos razvoju inkluzivne kulture u predškolskim ustanovama i zajednici

tiskani primjerak priručnika, objava na mrežnoj stranici, potpisna lista, fotografije

Aktivnosti

0. upravljanje projektom i vidljivost

1.1.1./1.2.1. razvoj plana i programa za edukacijski modul za odgojitelje

1.1.2./1.2.2. provedba pilot-programa edukacijskog modula za odgojitelje u dva grada (Zagreb, Split)

TROŠKOVI

PRETPOSTAVKE ZA OSTVARIVANJE REZULTATA

Izvori informacija:

izvještaj vanjskog evaluatora, trajanje sastanaka, izvještaji o napretku projekta, objave na mrežnoj stranici,

Preduvjeti:

logičan i provediv plan aktivnosti, jasna raspodjela odgovornosti

SREDSTVA

Ljudski resursi:

voditelj projekta, projektni asistent, ravnatelj i stručni tim dva dječja vrtića - Zagreb i Split (psiholozi, logopedi, edukacijski

<p>1.1.3./1.2.3. provedba transfera edukacijskog modula za odgojitelje u novim sredinama (Zadar, Karlovac)</p>	<p>rehabilitatori, pedagozi, odgojitelji), vanjski konzultanti koji pomažu pri izradi plana i programa edukacijskih modula svojim stručnim znanjem</p>	<p>između prijavitelja, partnera i suradnika</p>
<p>1.3.1. izrada priručnika za inkluzivnu praksu u predškolskim ustanovama</p> <p>2.1.1./2.2.1. razvoj plana i programa za edukacijski modul za pomagače</p>	<p>Putovanja: zajednički sastanci, radionice, senzibilizacijske aktivnosti, studijska putovanja (dnevnice i putni troškovi)</p> <p>Oprema i materijal: osobna računala, fotokopirni uređaji, printer, telefoni, oprema i materijali za radionice, evaluacijski upitnici</p>	<p>Uvjeti izvan kontrole proveditelja projekta: usklađenost tijeka pedagoške godine s planom provedbe projekta (ovisno o trenutku odobrenja od strane nadležnog tijela), stabilnost lokalne samouprave i aktivno sudjelovanje lokalnih dionika, osigurano redovito financiranje vrtića</p>
<p>2.1.2./2.2.2. provedba pilot-programa edukacijskog modula za pomagače u dva grada (Zagreb, Split)</p> <p>2.1.3./2.2.3. provedba transfera edukacijskog modula za pomagače u novim sredinama (Zadar, Karlovac)</p>	<p>stručna literatura, radni materijali</p> <p>Usluge: catering, troškovi vidljivosti, dizajn i tiskanje letka i plakata, najam autobusa</p> <p>Uredski prostor: prikladan prostor, prostor za edukacije</p>	<p>Troškovi: ljudski resursi putovanja oprema i materijali ostali troškovi za usluge administrativni troškovi</p>
<p>3.1.1./3.2.1. provedba osmišljenih edukacija za djecu i roditelje (provode odgojitelji; Zagreb, Split)</p> <p>4.1.1. promocija i senzibilizacija inkluzivne prakse u predškolskom okruženju</p>	<p>medijske objave, tiskani primjerci</p>	

EVALUACIJA PROCESA I UČINKA INTERVENCIJE: Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj

HURID je korisnik Institucionalne podrške
Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga
društva za stabilizaciju i/ili razvoj udruge.

Evaluacijski obrazac

Poštovane voditeljice radionica razvijenih u sklopu IPA-projekta *Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj*,
ljubazno Vas molim pomoć u odnosu na evaluaciju procesa koji su se odvijali tijekom provedbe IPA-projekta. Povratne informacije dobivene od vas ću koristiti isključivo kao grupne rezultate, a bit će prikazani u mom specijalističkom radu pod naslovom „Evaluacija procesa i učinka intervencije: uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj”. Veliko hvala!

Molim Vas, označite i/ili upišite svoje odgovore na sljedećim česticama.

Vaša dob:	Godine radnog staža:	Vaše zanimanje:	Vodila sam radionice za:
_____	_____	_____	☐ Odgojiteljice ☐ Pomagače

Molim Vas, ocijenite sljedeće tvrdnje.

(1=sigurno ne; 2=vjerojatno ne; 3=možda; 4=vjerojatno da; 5=sigurno da)

	1	2	3	4	5
IPA-projekt je ispunio moja očekivanja.	☐	☐	☐	☐	☐
Stekla sam nove i važne vještine i znanja.	☐	☐	☐	☐	☐
Preporučila bih sudjelovanje u sličnom projektu svojim kolegama/prijateljima.	☐	☐	☐	☐	☐

(1=izrazito loše; 2=prihvatljivo; 3=dobro; 4=vrlo dobro; 5=odlično)

	1	2	3	4	5
Svoje zadovoljstvo sudjelovanjem u IPA-projektu					
- na početku provedbe projekta bih ocijenila sljedećom ocjenom:	☐	☐	☐	☐	☐
- na kraju provedbe projekta bih ocijenila sljedećom ocjenom:	☐	☐	☐	☐	☐
Kako biste ocijenili sami sebe (svoj doprinos, uloženo vrijeme, itd.)?	☐	☐	☐	☐	☐

(1=nimalo zahtjevno, 2=ponešto zahtjevno, 3=osrednje zahtjevno, 4=prilično zahtjevno, 5=vrlo zahtjevno)

	1	2	3	4	5
Kojom biste ocjenom ocijenili zahtjevnost projekta					
- na početku projekta? (Koliko ste, na početku projekta , mislili da će sudjelovanje u provedbi projekta biti zahtjevno?)	☐	☐	☐	☐	☐
- na kraju projekta? (Koliko je sudjelovanje u provedbi projekta bilo doista zahtjevno?)	☐	☐	☐	☐	☐

Molim Vas, dopunite rečenicu prvom asocijacijom koja Vam padne na pamet:

Očekivala sam ...	
Nisam očekivala, a dogodilo se... (nešto pozitivno)	
Nisam očekivala, a dogodilo se... (nešto negativno)	

Što biste iz IPA-projekta naveli kao najkorisnije za sebe i zašto?.

Što biste promijenili? Koji je bio najteži problem s kojim ste se susreli tijekom provedbe projekta?

Hvala Vam!

Projekt: „Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj“
Project: „Supporting inclusion of preschool children with disabilities in mainstream kindergartens in Croatia“

Evaluacijski obrazac za odgojitelje

Zagreb Split Karlovac Zadar

ŠIFRA SUDIONIKA:

Poštovani/Poštovana!

Ovaj upitnik je anoniman i primijenit će se dva puta: na početku i na kraju edukacije. Kako bismo mogli napraviti usporedbu, potrebna nam je Vaša šifra, koja će nam omogućiti da uparimo upitnike. Nju ćete formirati na sljedeći način:

prva tri slova mjeseca u kojem ste rođeni (npr. ako ste rođeni u siječnju, upisujete SIJ) ___

Vaša dob __

posljednje tri znamenke broja Vašeg mobitela ili telefona ___

broj primjene _

Zanima nas Vaš iskreni odgovor na sljedeća pitanja. Dobivene informacije koristit ćemo za unapređenje edukacije odgojitelja.

Molimo, označite i/ili upišite svoje odgovore na sljedećim česticama.

Vaš spol:

ženski

Vaša dob:

___ godina

Godine radnog staža:

_____

muški

1. Imate li prethodnih iskustava kao odgojitelj djetetu s teškoćama u razvoju? DA NE

Ako da, koliko dugo (broj pedagoških godina)? _____

2. Mogu procijeniti kakvu podršku dijete s teškoćama u razvoju treba u odnosu na sljedeća područja:

(X=ne mogu procijeniti, 1=sigurno ne; 2=vjerojatno ne; 3=možda; 4=vjerojatno da; 5=sigurno da)

	X	1	2	3	4	5
Brigu o sebi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Igru	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Komunikaciju	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Socijalno ponašanje	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Znam prilagoditi način rada djetetu s bilo kojom vrstom razvojnih teškoća.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Imam osnovna znanja o najčešćim oblicima razvojnih teškoća.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Znam kako spriječiti pojavu nepoželjnih ponašanja kod djeteta s TUR.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Razumijem ulogu pomagača djetetu s teškoćama u razvoju.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Znam kako pripremiti ostalu djecu za prihvat djeteta s teškoćama.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Znam kako voditi roditeljski sastanak koji će pripremiti roditelje za dolazak djeteta s teškoćama u razvoju u odgojnu skupinu koju pohađa njihovo dijete.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3. Označite svoj stupanj slaganja s nižim tvrdnjama o djeci s teškoćama u razvoju (TUR).

(X=ne mogu odlučiti, 1=sigurno ne; 2=vjerojatno ne; 3=možda; 4=vjerojatno da; 5=sigurno da)

	X	1	2	3	4	5
Nepoželjna ponašanja djeteta s TUR isključivo su posljedica lošeg odgoja.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dijete treba zaštititi tako da nitko ne primijeti njegove razvojne teškoće.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dijete s TUR može sudjelovati u igri s drugom djecom.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pomagač treba raditi sve ono što odgojitelj ne stigne.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geste su štetne jer ne motiviraju djecu na govor.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. Tri najvažnija zadatka odgojitelja koji u skupini ima dijete s TUR su:

1.

2.

3.

Hvala Vam!

VRIJEDNOST PROJEKTA: 184.653,00 eura

SUFINANCIRANJE EUROPSKE UNIJE: 122.849,64 eura

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda (<http://www.strukturnifondovi.hr>).

Europska unija

Ulaganje u budućnost!

Projekt: „Podrška uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne vrtiće u Hrvatskoj”
Project: „Supporting inclusion of preschool children with disabilities in mainstream kindergartens in Croatia”

Evaluacijski obrazac za pomagače

Zagreb Split Karlovac Zadar

ŠIFRA SUDIONIKA:

Poštovani/Poštovana!

Ovaj upitnik je anoniman i primijenit će se dva puta: na početku i na kraju edukacije. Kako bismo mogli napraviti usporedbu, potrebna nam je Vaša šifra, koja će nam omogućiti da uparimo upitnike. Nju ćete formirati na sljedeći način:

prva tri slova mjeseca u kojem ste rođeni (npr. ako ste rođeni u siječnju, upisujete SIJ) ___

Vaša dob __

posljednje tri znamenke broja Vašeg mobitela ___

broj primjene _

Zanima nas Vaš iskreni odgovor na sljedeća pitanja. Dobivene informacije koristit ćemo za unapređenje edukacije pomagača.

Molimo, označite i/ili upišite svoje odgovore na sljedećim česticama.

Vaš spol:	Vaša dob:	Najviši završeni stupanj obrazovanja:
☐ ženski	___ godina	osnovna škola
☐ muški		srednja škola
		viša škola
		fakultet
		student _____ (kojeg fakulteta?)

1. Imate li prethodnih iskustava kao pomagač? DA NE Ako da, koliko dugo (broj mjeseci)? _____

2. Mogu procijeniti kakvu podršku dijete s teškoćama u razvoju treba u odnosu na sljedeća područja:
(X=ne mogu procijeniti, 1=sigurno ne; 2=vjerojatno ne; 3=možda; 4=vjerojatno da; 5=sigurno da)

	X	1	2	3	4	5
Brigu o sebi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Igru	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Komunikaciju	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Socijalno ponašanje	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Razumijem ulogu pomagača djetetu s teškoćama u razvoju.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3. Označite svoj stupanj slaganja s nižim tvrdnjama o djeci s teškoćama u razvoju (TUR).
(X=ne mogu odlučiti, 1=sigurno ne; 2=vjerojatno ne; 3=možda; 4=vjerojatno da; 5=sigurno da)

	X	1	2	3	4	5
Nepoželjna ponašanja djeteta s TUR isključivo su posljedica lošeg odgoja.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dijete treba zaštititi tako da nitko ne primijeti njegove razvojne teškoće.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dijete s TUR može sudjelovati u igri s drugom djecom.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pomađač treba raditi sve ono što odgojitelj ne stigne.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geste su štetne jer ne motiviraju djecu na govor.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. Tri najvažnija zadatka pomagača u odgojnoj skupini su:

1.

2.

3.

Hvala Vam!

VRIJEDNOST PROJEKTA: 184.653,00 eura

SUFINANCIRANJE EUROPSKE UNIJE: 122.849,64 eura

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda (<http://www.strukturnifondovi.hr>).

Europska unija

Ulaganje u budućnost!